

ЗАКОНОДАВЧА РЕГЛАМЕНТАЦІЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА ПЕНСІЮ НАУКОВЦЯМ

Розглянуто розвиток пенсійного забезпечення наукових кадрів.

Development of the pension providing of brain-powers is examined.

Розвиток науки і техніки є визначальним фактором прогресу суспільства, підвищення добробуту його членів, їх інтелектуального та духовного зростання.

У незалежній, демократичній, соціальній та правовій Україні все більшого розмаху та значення набувають дослідження, предметом яких є наука як система знань і як вид діяльності. Цей процес обумовлений тим, що наука є однією з найважливіших сфер людської діяльності, яка охоплює всі інтелектуальні та матеріальні ресурси суспільства, здійснює вплив на виробництво та інші сторони суспільного життя. У цих умовах підвищення ефективності та раціональне використання досягнень науки, примноження наукового потенціалу держави набувають особливого значення.

Зазначені фактори обумовлюють необхідність пріоритетної державної підтримки розвитку науки як джерела економічного зростання і невід'ємної складової національної культури та освіти, створення умов для реалізації інтелектуального потенціалу громадян у сфері наукової діяльності, цілеспрямованої політики в забезпеченні використання досягнень вітчизняної та світової науки для задоволення соціальних, економічних, культурних та інших потреб.

Враховуючи ту важливу роль, яку відіграє наука в розвитку суспільства, захист її творців набуває особливого значення. До цієї категорії необхідно віднести працівників, які зайняті в науковій сфері і основна функція яких полягає у здійсненні наукової, науково-педагогічної діяльності.

У трудовому праві існує цілий комплекс норм, які регулюють трудові відносини наукових (науково-педагогічних) працівників, що характеризуються значними специфічними особливостями порівняно із загальними нормами трудового законодавства, а також нормами, які діють в інших галузях права. Питання ж пенсійного забезпечення науковців на сьогодні регламентуються ст. 24 Закону України "Про наукову і науково-технічну діяльність", яка далека від досконалості і багато питань у вказаній сфері залишаються поза межами правового регулювання, адже

започатковані Україною економічні перетворення та реформування вітчизняної системи права призвели до виникнення проблем при реалізації права на пенсійне забезпечення вказаною категорією працівників.

Пенсійне забезпечення науковців на даний момент не забезпечує той рівень життя, який закріплено в ч. 3 ст. 46 Конституції України, а саме: пенсії, інші види соціальних виплат та допомоги, що є основним джерелом існування, мають забезпечувати рівень життя, не нижчий від прожиткового мінімуму, встановленого законом.

Важливе місце, яке займає наука в Україні, її все зростаюче значення, наявність суттєвих особливостей у нормах, які регламентують реалізацію права на пенсію науковцями, а також недостатнє їх теоретичне вивчення зумовлюють актуальність наукового дослідження у цій сфері.

Проблеми пенсійного забезпечення постійно знаходяться в центрі уваги правової науки. Дослідженням цих проблем займалися і займаються такі вчені-юристи, як С. Алексєєв, В. Андрійв, Б. Басєв, М. Бойко, П. Пилипенко, С. Прилипко, С. Синчук, І. Сирота та ін., але наукові роботи вказаних авторів не містять комплексного дослідження проблеми реалізації права на пенсію науковцями.

У даній роботі зроблено спробу дослідити проблемні питання у сфері реалізації права на пенсію науковцями та сформулювати конкретні науково обґрунтовані практичні рекомендації щодо вдосконалення пенсійного законодавства.

Вперше на законодавчому рівні чинна Конституція України визнала людину, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпеку найвищою соціальною цінністю (ст. 3) [1]. Крім того, права і свободи людини визначають зміст і спрямованість діяльності держави, головним обов'язком якої є утвердження і забезпечення прав і свобод людини і яка відповідає перед людиною за свою діяльність.

Як зазначає Ю. Тодика, забезпечення і захист невід'ємних прав людини – найважливіший елемент та необхідна умова стабільного розвитку соціуму. Порушення прав та свобод людини і громадянина веде до дестабілізації суспільства, конфронтації різних політичних сил, загострення соціально-політичної обстановки [5, с. 4].

Права і свободи людини і громадянина, які закріплені в Основному Законі України та підзаконних актах розділено на певні групи [4, с. 32 – 34]. Найчисленнішими і найрізноманітнішими в Конституції України є соціально-економічні права, до яких віднесено право на працю, страйк, відпочинок, соціальний захист, житло, достатній життєвий рівень, охорону здоров'я, на безпечне для життя і здоров'я довкілля тощо.

Право на пенсію знайшло своє закріплення у ст. 46 Основного Закону України, відповідно до якої громадяни мають право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з

незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом, а ст. 92 передбачено, що виключно законами України визначаються основи соціального захисту, форми і види пенсійного забезпечення.

Пенсія є однією з гарантій забезпечення непрацездатних громадян у встановлених законодавством випадках. Право на пенсію породжує можливість в особі вимагати від органів, які здійснюють пенсійне забезпечення, при наявності передбачених законодавством підстав, надання засобів до існування, замість трудового доходу, втрата якого презюмується державою внаслідок існування страхових випадків.

Реалізація права на пенсію повинна забезпечувати виконання свого основного призначення – забезпечити пенсіонерам рівень життя, не нижчий від прожиткового мінімуму, встановленого законом і тому, під правом на пенсію слід розуміти гарантовану державою можливість у разі настання страхових ризиків, закріплених у законі, щомісячно отримувати грошові кошти у розмірі, що, як правило, відображають минулий заробіток, який забезпечує гідне життя пенсіонерів.

Враховуючи провідну роль науки в забезпеченні економічних і соціальних перетворень у державі, Верховна Рада України 12 грудня 1998 р. прийняла Закон України “Про наукову і науково-технічну діяльність” (у редакції від 20 листопада 2003 р.) [2], яким не тільки підвищила правовий статус наукового (науково-педагогічного) працівника, а й встановила тверді гарантії його соціального захисту.

Однією з гарантій, спрямованих на забезпечення престижу наукової діяльності, є передбачене ст. 24 Закону України “Про наукову і науково-технічну діяльність” право наукових (науково-педагогічних) працівників на призначення і отримання пенсії за вислугу років [3].

Протягом багатьох десятиліть пенсійне забезпечення громадян регулювалося одним законодавчим актом. Регулювання ж пенсійного забезпечення окремих категорій працівників спеціальними пенсійними законами налічує менше ніж 10 років, але і в цих законах не вирішені питання, пов’язані з принципами та особливостями пенсійного забезпечення вказаних категорій працівників.

Відповідно до ст. 24 Закону України “Про наукову і науково-технічну діяльність” (у редакції від 20 листопада 2003 р.) пенсія науковому (науково-педагогічному) працівнику призначається після досягнення ним загального пенсійного віку: чоловікам – за наявності стажу роботи не менше 25 років, у т.ч. – наукової роботи (науково-педагогічної) не менше 20 років; жінкам – за наявності стажу роботи не менше 20 років, у т.ч. – наукової (науково-педагогічної) не менше 15 років.

Разом з тим, пенсія відповідно до Закону України “Про наукову і науково-педагогічну діяльність” може бути призначена достроково особам, які були звільнені з посад наукових (науково-педагогічних)

працівників у зв'язку зі скороченням штатів за півтора роки до досягнення ними загального пенсійного віку, бо на них повною мірою поширюється дія ст. 26 Закону України “Про зайнятість населення” [8]. Незалежно від віку пенсія призначається науковим (науково-педагогічним) працівникам, які стали інвалідами першої, другої та третьої групи внаслідок трудового каліцтва або професійного захворювання і мають стаж, необхідний для призначення цієї пенсії.

Відповідно до постанови Кабінету Міністрів України “Про реалізацію частини другої статті 24 Закону України “Про наукову і науково-технічну діяльність” від 22 листопада 2001 р. № 1570 [6], до стажу також зараховується час роботи на посадах керівників і спеціалістів, які прирівнюються до посад наукових (науково-педагогічних) працівників, якщо особи, які їх займали, працювали за спеціальністю відповідно до групи спеціальностей галузі науки, з якої присуджено науковий ступінь, або провадили діяльність, за яку присвоєне вчене звання чи займалися науково-організаційною діяльністю. При цьому час роботи на зазначених посадах зараховується до стажу наукової роботи з дати присудження наукового ступеня або присвоєння вченого звання.

Ч. 17 ст. 24 Закону України “Про наукову і науково-технічну діяльність” встановлено, що при переході наукового (науково-педагогічного) працівника на посаду державного службовця, стаж наукової роботи на державних підприємствах, в установах, організаціях зараховується до стажу роботи державного службовця, а для наукових (науково-педагогічних) працівників, які перейшли з органів державної влади (з посад, які згідно з чинним законодавством відносяться до посад державного службовця) на посади наукового (науково-педагогічного) працівника, стаж роботи на державній службі зараховується до стажу наукового (науково-педагогічного) працівника, незалежно від дати, коли такі переходи здійснювалися.

Разом із тим вказана норма Закону правильно застосовується лише органами Пенсійного Фонду України при призначенні пенсій науковим (науково-педагогічним) працівникам і державним службовцям. Інші ж питання, які витікають із цього Закону, регламентуються постановою Кабінету Міністрів України “Про виплату надбавки за стаж роботи у науковій сфері” від 22 червня 1999 р. № 1110 (нині постанова Кабінету Міністрів України від 26 квітня 2003 р. № 609), яка не досить чітко визначає коло осіб, на яких розповсюджується положення ч. 17 ст. 24 Закону України “Про наукову і науково-технічну діяльність” щодо оплати праці, відпусток, заохочення тощо, при наявності у них так званого “змішаного” стажу. Необхідність введення цього переліку була пов'язана з тим, що, відповідно до Прикінцевих положень Закону України “Про наукову і науково-технічну діяльність” від 6 квітня 2000 р., положення цього Закону, що стосуються наукових (науково-педагогічних)

працівників, які не мають наукового ступеня або вченого звання, були введені в дію після набуття чинності Закону України про Державний бюджет України на 2002 р. [9].

Виходячи з п. 3 вищезазначеної постанови Кабінету Міністрів України можна дійти висновку, що доплата за стаж (вислугу років) науково-педагогічної діяльності проводиться тільки при наявності у працівника чистого науково-педагогічного стажу роботи у вищих навчальних закладах та закладах післядипломної освіти (їх філіалах) III-IV рівнів акредитації (інститут, академія, університет тощо); наукових підрозділах в їхньому складі безпосередньо на посадах керівника (ректора, президента тощо); заступників керівника (ректора, президента тощо) з науково-педагогічного або наукового напрямку діяльності; керівника філіалу; заступників керівника філіалу з науково-педагогічного або наукового напрямку діяльності; завідувача кафедри; професора; доцента; старшого викладача; викладача; асистента; ученого секретаря тощо [7].

У зв'язку з такою редакцією п. 3 Переліку багатьом науково-педагогічним працівникам відмовляють у зарахуванні до вислуги років періоди їхньої роботи на посадах державних службовців.

Відповідно до Конституції України закони мають вищу юридичну силу порівняно з підзаконними актами. Разом з тим в окремих наукових і вищих навчальних закладах III-IV рівнів акредитації застосовують не ч. 17 ст. 24 Закону “Про наукову і науково-технічну діяльність”, а неузгоджений з нею п. 3 постанови Кабінету Міністрів України № 609. Необхідно, щоб Кабінет Міністрів України привів свої нормативно-правові акти у відповідність до законів України, і зокрема, Закону України “Про наукову і науково-технічну діяльність”.

Постанова КМУ від 22 листопада 2001 р. № 1571 “Про затвердження переліку посад наукових (науково-педагогічних) працівників державних підприємств, установ, організацій, перебування на яких дає право на призначення пенсій та виплати грошової допомоги у разі виходу на пенсію відповідно до ст. 24 Закону України “Про наукову і науково-технічну діяльність” дає перелік осіб, які мають право на призначення наукової пенсії, але вказаний перелік не враховує всі вимоги сьогодення.

На даний момент у судах загальної юрисдикції знаходиться безліч справ, пов'язаних з порушенням ст. 24 Закону України “Про наукову і науково-технічну діяльність” і суди, вирішуючи ці справи, зобов'язують керівників навчальних закладів своїми рішеннями зараховувати “змішаний” стаж наукового (науково-педагогічного) працівника при обчисленні доплат за вислугу років.

На сьогодні, пенсійне забезпечення науковців регламентується великою кількістю нормативно-правових актів, але вони повною мірою не вирішують усі питання в указаній сфері і тому запровадження в життя запропонованих положень, на нашу думку, сприятиме подальшому

розвитку галузі права соціального забезпечення та полегшить реалізацію права на пенсію науковцям.

Література:

1. Конституція України: Прийнята Верховною Радою України 28 червня 1996 р. // ВВР України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Закон України “Про внесення змін до Закону України “Про наукову і науково-технічну діяльність” від 6 квітня 2000 р. № 1646-111. // Офіц. вісн. України. – 2000. – № 18.
3. *Баєв Б.С.* Пенсійне забезпечення наукових (науково-педагогічних) працівників. // Зб. наук. пр. Серія право / ХДПУ ім. Г.С. Сковороди. – Х., 2001. – № 1. – С. 62 – 65.
4. *Бородін І.* Права та свободи громадян, їх класифікація, гарантії реалізації // Право України. – 2001. – № 12. – С. 32 – 34.
5. Конституционно-правовой статус человека и гражданина в Украине / Ю.Н. Тодыка, О.Ю. Тодыка. – К.: Концерн “ВД “Ін Юре”, 2004. – 368 с.
6. Офіційний вісник України. – 2001. – № 47. – Ст. 2101.
7. Офіційний вісник України. – 2001. – № 47. – Ст. 2103.
8. *Тимошенко Г.І.* Пенсії науковим працівникам (актуальне інтерв’ю) // Соціальний захист. – 1999. – № 6.
9. Урядовий Кур’єр. – 2003. – № 161. – С. 14. – (30 серп.).

Надійшла до редколегії 1.02.2008 р.